

AZ IRODALOM ÉS A TÁRSADALOM KAPCSOLATA

SZABÓ CSILLA

Miskolci Egyetem, Szociológia Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
szacsil@freemail.hu

Kivonat: A tanulmány röviden vizsgálja az irodalomszociológia szerkezetét, önálló működési mechanizmusát, autonóm mezővé válását és szereplőit. Vizsgálja, hogy milyen hatások érik a professzionális írókat a magán- és a közszféra felől, és hogy miként érvényesül a kétféle írói attitűd. Továbbá az író, a mű és a befogadó hármasságán túllépve a horizontális „itt és most” világa jelenik meg a szövegben.

Kulcsszavak: író, polgárosodás, irodalmi mező, írószerep, professzionalizmus, kiadó, olvasó

„Valaminek az eredete nem más, mint lényegének származása. A műalkotás eredetére irányuló kérdés lényegének származására kérdez. A szokásos elképzelés szerint a művész tevékenységéből és tevékenység által jön létre a mű. De miáltal és mitől lesz a művész az, ami? A mű által, merthogy a mű dicséri mesterét, azaz: csak a mű által válhat a művész a művészet mesterévé. A művész a mű eredete. És a mű a művész eredete. Egyik sincs a másik nélkül. Mindazonáltal egyikük sem hordozhatja a másikat egyedül. Maga a művész és a mű mindenkor csak egy harmadik révén van – mely éppenséggel az első -, és kölcsönvonatkozásuk is ennek révén, nevezetesen a művészet által van, amelytől a művész és a műalkotás nevét nyeri.”

(Heidegger 1988: 33)

Bevezetés

Az irodalom és a társadalom kapcsolata több tekintetben is vitathatatlan, hiszen az irodalom társadalmi intézmény, közvetítő eszköze a nyelv, mely a társadalom alkotása. Különböző hagyományos eszközök, mint a szimbolika, vagy a versmérték természetükből következően ugyancsak társadalmi jelenségek, konvenciók, normák társadalmi képződményei. Az irodalom hűséges kísérője az emberi megismerésnek, feltárja az érzelmeket, melyek történelmileg beágyazottak (Escarpit 1973). Az ismeretek és tényinformációk, kognitív tartalmak mellett, melyre az emberi nyelv elsősorban predesztinált, másodlagos kódokkal, értékinformációk és értékítéletek megfejtésén fáradozik, hogy mai modern életünk számára érzelmi apparátusunkat, érzelmrendszerünket folyamatosan bővítse, vagy egyszerűen csak megtartsa. Azonban az, hogy milyen tartalmat közvetít az irodalmi alkotás az olvasók számára, hogy kik fogják megérteni és megvásárolni a műveket, komplex társadalmi folyamatok elemzését igényli. Az irodalom a társadalmi valóságot ábrázolja még

akkor is, ha a természeti világ és az egyén belső világa szintén tárgya az irodalmi utánczásnak (Wellek–Warren 2002).

1. Az irodalomszociológia egyik meghatározó komponense

Az írói szerep mint külön társadalmi státusz fokozatosan emelkedik ki a társadalmi struktúrából. Köszönhető ez a hosszú XIX. századnak, a polgárosodás társadalmi folyamatának, a polgárság öntudatra ébredésének (Angliában, Franciaországban, majd később Közép-Európában) és a hozzá kapcsolódó ipusztriális forradalomnak. Nagyfokú civilizációs fejlődés megy végbe, a korábbi értékrend elveszti relevanciáját. A fellépő realizmus pedig irányt adóvá válik. A technika fejlődése és az igények megnövekedése lehetővé teszi az írói réteg fontosságát és ezzel együtt fokozatos autonómiáját. A szociológia mint saját értelmezésében önálló tudomány szintén a XIX. század első harmadában jelenik meg, és kezd el foglalkozni különböző társadalomtudományi kérdésekkel. A modern író státuszának kérdése szociológiai alapra helyezhető. Az író a társadalom tagjaként meghatározott helyzettel bír (Löwenthall 1973). Bizonyos fokú társadalmi megbecsültségnek örvend - vagy éppen a társadalom kirekesztettje, gondoljunk csak a XIX. századi orosz írók sivár elhagyatottságára. Aki a cári Oroszországban saját önértékeléssel rendelkező íróvá válik, vagy más módon az „intelligencia” tagja lesz, a társadalom kiközösíti magából. Az általánosan elfogadott normák és értékek még nem engedik meg az írók úgymond független létezését.

„Az orosz irodalomtörténetekben az írók életrajza olyan megrendítő olvasmány, hogy az ember szinte már kényszeredetten elmosolyodik, mikor a harmincadik íróval kapcsolatban olvassa ugyanazokat a szörnyűségeket. Novikovot és Ragyiscsevet, az első orosz realistákat, halálra ítélték, majd Szibériába küldték, Puskind a Kaukázusba és saját birtokára száműzték, Lermontovot, Puskin halálára írt ódája miatt a Kaukázusba, Puskin követői közül Polizsajevet huszonöt évi közkatonaságra kényszerítették, a szelíd, német-romantikus Odojevskij herceget tizenkét évi kényszermunkára ítélték, azután mint közkatona szolgált. Rilejevot kivégezték, Gribojedovot bebörtönözték, Belinszkijt csak betegsége mentette meg Szibériától, halálos ágyánál naponta érdeklődött egy csendőr, hogy nem érzi-e mégis jobban magát. Csadájevet elmegyógyintézetbe csukták, a cárizmusnak ez is kedvelt büntetése volt. Herzen hat évig Vjatkában, majd hosszú ideig Novgorodban élt száműzetésben, míg végre külföldre menekült, Szaltikov nyolc évig élt száműzetésben, még az anyagi lelkületű Turgenyevet is bebörtönözték, mert nekrológot írt Gogolról, és Csernisevskij húszéves szibériai fogsága mellett még Dosztojevskij ismeretes sorsa is eltörpül. És ez csak néhány név.”

(Szerb 1989: 619)

A társadalom és az irodalom kapcsolata nem csak az író szerep kapcsán ragadható meg. Természetesen az irodalom mint autonóm mező létrejöttékor speciális társadalmi intézményekkel tart szoros kapcsolatot, (természeti népeknél a rítusok szinte elválaszthatatlanok a munkától) ugyanakkor társadalmi funkciója és haszna is van. Az irodalomnak ez a szociológiai megközelítése, mint látni fogjuk, nem egyoldalú, nem csupán a társadalom hat az irodalomra, hanem az irodalom is hat a társadalomra. A társadalmi

normák, értékek, kapcsolatrendszerek egész sora jelenik meg az irodalmi alkotásokban. A polgári társadalmi berendezkedést megelőzően a kutatók jó hasznát veszik a korabeli irodalmi anyagnak, értékes mintaként szolgál, ha tudják, hogyan kell megfelelően értelmezni a nyelvet, hiszen nem áll rendelkezésükre elegendő adalék a kor „szociológusaitól” (Bókay 2001).

2. Az autonóm irodalmi mező létrejötte

A modern társadalmak egyik kiindulópontja a modernizáció során végbemenő funkcionális differenciálódás (Pokol–Veres 1994). E tétel elméleti hátterét *Talcott Parsons* amerikai szociológus dolgozta ki, azonban *Niklas Luhmann* továbbfejlesztette a társadalmi alrendszerek vonatkozásában *Parsons* koncepcióját, vele ellentétben elfogadta azt, hogy az egyes társadalmi alrendszerek nemcsak analitikusan konstruálhatók meg, hanem valóban léteznek is a modern társadalmakban, empirikus, konkrét határmegvonásokkal (Pokol 1999).

Ez azt jelenti, hogy az európai modernizáció során meginduló társadalmi-politikai-gazdasági változások a korábbi diffúz összefonódottságban létező társadalmi szövodekből homogénebb jellegű tevékenységi szférák létrejöttét tették lehetővé, mint például az irodalmi és művészeti alrendszer. *Peirre Bourdieu* hasonló értelemben használja az irodalmi és művészeti mező fogalmát, számára a művészeti világ társadalmi mező, mint egy különálló alrendszer. A mező kulcsfogalom, melynek segítségével a társadalom egymástól elkülönült kapcsolati szerveződéseinek társadalmi tere megragadható.

„Olyan képződményről van szó, mely társadalmi pozíciók között feszülő objektív viszonyok, kapcsolatok strukturált tereként értelmezhető, a benne résztvevők objektíve elkötelezettek speciális tétjei, azaz az adott mezőre jellemző specifikus tőkejavak megszerzése elosztása iránt. A mező többé-kevésbé autonóm, azaz tétjei gyakran értelmezhetetlenek más mezők számára, a különböző mezőkben lévő pozíciók betöltői igen komoly érdektelenséggel viseltetnek egymás tétjei iránt” (Bourdieu 1994: 202).

A művészet mint önálló világ megjelenése attól az időszaktól számít mezőnek, amikor függetlenségét sikerült kivívnia. Kiszabadult más mezők hatása alól. Az 1880-as évekre tehető ez az időszak, amikor kialakul az önálló, elkülönült kulturális-művészeti mező és vele együtt megjelenik a szuverén gondolkodású művész. A mező autonómiája attól függ, hogy milyen mértékben érvényesülnek saját normái, értékei, szankciói és jutalmazási mechanizmusai. Az autonómia annál nagyobb, minél kevésbé hat a mezőre a külső világ, a politika vagy a gazdaság, minél kevésbé meghatározó egy mezőben szerepet betöltő számára a külső hierarchizáltság.

3. Az európai műveltség átalakulása és az irodalom társadalmi szerepvállalása

Visszatekintve a XIX. század első felére, láthatjuk, hogy az európai művelődés jelentős átalakuláson megy át. Ebben a társadalomban az emberek születésüktől fogva nem egyenlők, a „végzetnek” vagy a „gondviselésnek” köszönhetően egy hierarchikus felépítésű társadalomba kerülnek. Aki társadalmi státuszát tekintve fent van, nem kerülhet le, és aki lent van, nem kerülhet fel. A szellemi javak is ennek megfelelően helyezkednek el egyesek

számára elérhetetlen magasságban. A kultúra nagy hierarchiájában az irodalom a hétköznapi életen kívül, és afölött áll. Az ünnepi dolgok körébe tartozik. Az irodalom nyelve is inkább a versben, mint a prózában jelenik meg, a stílus emelkedett és stilizált, eszményítő az ábrázolásmód. A költőnek kiemelkedő szerep jut, a közösség mondanivalójáról beszél, saját személyét zárójelbe teszi, de ekkor még nem beszélhetünk irodalmi mezőről, professzionális író szerepről. Ez a fajta „kultúra” azonban – *spengleri* szóhasználattal – civilizációvá alakul át (Spengler 1994).

Az irodalom bekapcsolódik az életbe, a társadalomba. A XIX. századi realizmus nem képviseli az arisztokratikus műveltséget, hanem a hétköznapiságot jeleníti meg. Köszönhető ez a polgári és ipari forradalmaknak és a polgárosodás megjelenésének. A realizmusban jelenik meg igazán a professzionális írói szerep, és Európa különböző államaiban némi időbeli eltéréssel körvonalazódni kezd az irodalmi mező (Roberts 1992). Az európai társadalom a forradalmak következtében demokratikus átalakuláson megy át. Az emberek társadalomban megjelenő stabil és szigorúan kijelölt helye megszűnik. A polgárokat nem születésük determinálja, hanem annyit érnek, amennyit munkájuk. Lehetőségük nyílik a felemelkedésre. A felvilágosult polgárok életében nincs helye egy emelkedett felsőbbrendű irodalomnak, a mindennapi élet válik meghatározóvá. Ezáltal az irodalom el is veszíti az élet fölötti szerepét, ki kell „verekednie” helyét és létjogosultságát.

4. A polgárosodás hatása az irodalomra Franciaországban és Angliában

A XIX. századi francia polgárság öntudatra ébredt revolúciói folyamán hiába jöttek a francia forradalom utáni napóleoni katonai diktatúra és a Bourbon-reakció évtizedei. Napóleon bukását követően a francia irodalom közönsége mennyiségileg és minőségileg is egészen más lett a korábbi évekhez képest (Price 1999). A nagyfokú technikai fejlődés következtében az igények is jelentősen növekedtek. A nagyobb közönség számára új nyomdatechnikai találmányok születtek, nagyobb mennyiségű és olcsóbb könyvet és hírlapot tudtak előállítani, mely növelte az olvasóközönség számát. A polgári forradalom mellett bekövetkező ipari forradalom a későbbiekben hatással lesz arra, hogy az irodalmi mezőben a tőke egyre inkább átveszi az uralmat.

„XVIII. Lajos és főképp X. Károly kormánya már, mint legfőbb ellenséggel számol az irodalommal, minden forradalmi nyugtalanság a betűből indul ki, és a Bourbon-ház idősebb ága 1830-ban azért veszíti el trónját, mert meg akarta szüntetni a sajtószabadságot” (Szerb 1989: 512).

Az irodalom szinte végérvényesen összekapcsolódik a gazdasági élettel és ennek következtében a politikával. Új írói szerep jelenik meg, ahol az író mint mesterember pénzért ír, de megjelenik az irodalmi üzletember is, a kiadó, aki képviseli a kapitalista demokráciát. Annál többet keres, minél több példányra talál vevőt, természetes törekvése, hogy olyan könyvet adjon ki, amely a lehető legszélesebb körben ébreszt fel vásárlási vágyat. Ehhez újsághirdetéseket használ fel. A fizetett kis cikkekben néhány elragadtatott szó esik a művekről, mely azonban a profi kritikát veszélyezteti. A reklám megölheti a kritikát, melynek következményeként számos probléma jelenik meg az eliparosodott irodalomban.

Angliában szintén bekövetkezett ez a fajta változás az irodalomban, amikor az ipari forradalom hatására az egykori agrár országból ipari nagyhatalom lett. A legfőbb érték

a viktoriánus korban a régi polgári erkölcs komolysága, vallásossága és tisztasága mellett az utilitarizmus lesz. Az utilitarizmus világában a lázadás már maga az írói alkotás eszköze. Angliában a realista írók lázadnak, de a kor szelíd fegyvereivel a polgári erkölcsöket nem sértve. Lázadnak a valóság, a hétköznapi élet, a kizsákmányolás, az éhség a szegénység ellen. Próbálják felhívni a figyelmet saját koruk társadalmi problémáira, melyeket már nem lehetett általánosan elfogadottnak tekinteni.

5. Az írószerep változása, az irodalmi mező határai

Kérdés azonban, milyen szerep várhat az íróra ebben az új társadalmi berendezkedésben, milyen két lehetséges álláspont létezik.

Egyrészt ismert az úgynevezett aktivista álláspont, melyben az író és az irodalom bekapcsolódik az életbe, aktív részes annak alakításában. Leszáll a nép közé, mindennapjaival, égető problémáival foglalkozik. Állást foglal nagy társadalmi és politikai kérdésekben. A valóságot ábrázolva kérlelhetetlenül kritikus, egyszerű és közérthető nyelven szólal meg. Az eliparosodott irodalomban, a mennyiségi közízlés, a tömegkultúra mint fontos szempont a minőség helyére áll.

Nemcsak a kiadó értékeli, hanem az író is a példányszám szerint, s ezáltal saját fontosságát eltúlozhatja. A másik probléma az írói alvilág kialakulása. Itt a cél: megélni az írásból mindenáron. Ekkor még nem tűnik veszélyesnek ez a fajta írói habitus, később azonban egyenesen következik ebből az irodalmi mező autonómiájának elvesztése, ha a piaci fogyasztást, a profittermelést célzó kulturális javak kerülnek előtérbe. A mezőt ezáltal egyfajta külső kényszerítő logika határozza meg. Az irodalom egyre komolyabb üzlet lesz, megélhetési harc az író, a kritikus és a kiadó között. Az irodalmi alvilág közönsége az a nagyközönség, mely idegenkedik a nagyon újtól és értékestől, mert fárasztó és meghaladja szellemi színvonalát. Azt keresi, ami nem ma, hanem tegnap volt új. Azt, ami mára megemészthetővé vált, közérthető lett, az uraságoktól levett szellemi attitűdöket, az „alászállott kultúrjavakat” (Szerb 1989).

A másik lehetséges írói attitűd az esztéta álláspont. Itt az irodalomnak teljesen el kell különülnie a hétköznapi, szürke, művésztetlen valóságtól, visszavonul, bezárkózik az „elefántesonttoronyba” a gondolatok, az álmok világába. Tulajdonképpen a polgári társadalom kettős rétegződése jelenik meg a két attitűdben, míg az első a kispolgár, a második a nagyburzsoá természetes állásfoglalása. Ha megint csak Bourdieu koncepcióját vesszük figyelembe, akkor az „elvonult író” testesíti meg az irodalmi mező belső szerkezetét tekintve a szűkebb értelemben vett kulturális termelést, a *l'art pour l'art* almezőjét.

Ezt a kulturális termelést kezdetben az avantgárd művészek, a bohémek testesítik meg, azaz biztosítják a mező külső kényszerektől mentes működését. Itt az írónak szerencsés esetben sikerül megteremtenie saját közönségét, azaz az őt élvezni tudó ízlést. Általában azonban a mező potenciálisan szóba jöhető fogyasztója leginkább a többi, hasonló „cipőben járó” termelő, akik egyben konkurensei is a létrehozott műalkotás termelőjének. Ez az almező megpróbál teljesen függetlenné válni a külső gazdasági, esztétikai elvárásoktól. Az ide sorolható művészek nem a közönség igényeit próbálják kiszolgálni, hanem az általuk alkotott művek találják meg közönségüket. Ezzel szemben, mint említettük, a piacra termelő irodalmi mező külső hierarchiának engedelmessé válik az eladott példányszámoktól függően lehet profitáló. Az elismertség igen komoly mértékben a kereskedelmi sikeren múlik. A közönség számára termelnek, az írók nem szoknak bele

úgymond saját művészetükbe, hiszen feladatuk kiszorgálni a nagyérdeműt. A frankfurti iskola szociológusai kíméletlen kritikával illetik ezt a társadalmi jelenséget (Prokop et al.1984).

A korunkat sújtó uniformizáló kultúripar, mely egybemossa a kultúrát és a szórakozást, egyfajta szórakoztatóüzemként meghatározza az igényeket, és egyformává, könnyen fogyaszthatóvá teszi mindenki számára. A szórakozás és a nagyüzem szerencsétlen fúziója megy végbe, mely egyrészt lezülleszti a kultúrát, másrészt a szórakozás átszellemítését hozza létre. Könnyen megemészthető minimális energiabefektetéssel járó kikapcsolódást nyújt. A kultúra áruvá válik, egyértelmű célja pedig a lehengerlés lesz. Nem lehet azonban egyértelműen elítélni, megítélni, kategorizálni egyik írói magatartást sem. A társadalom hat mindkettőre. Egy-egy nagy írónak sikerült áthidalnia a szakadékot az elit- és a nagyközönség között. Gondoljunk csak a franciáknál *Balzacra*, az angoloknál *Dickensre*. Ezek az írók vitték diadalra a polgári társadalomnak megfelelő irodalmi irányt: a realizmust.

Bár a XIX. és a XX. század olvasója szereti, és élvezettel olvassa a romantikát (pl.: limonádé-, cowboy-, detektívregény), komoly olvasmánynak, igazi irodalomnak csak azt tekinti, ami a valóságról szól, ami a valóságot ábrázolja (Hankiss 1977). (Kérdésként merülhet föl bennünk, ezt vajon napjaink olvasóközönsége is így látja? A mai kortárs irodalmi alkotások sajátossága egyfajta megragadhatatlan, bizonytalan bölcsesség. Nem lehet ítélni jó és rossz között, kevésbé egyértelmű, kinek van „igaza”, az emberi dolgok lényegi viszonylagosságába kerülünk, melyben kizárólag az olvasóé a felelősség. Ami nem meglepő atomizálódott világunkban.) Sőt, a mű értékét is azon méri, hogy a benne foglalt dolgok mennyire egyeznek saját megállapításaival. Számára az a fontos, hogy a műben felismerje saját magát és környezetét. Az írótól élethű arcképet vár. A nagyközönség el nem ismerése a művész számára azzal a veszéllyel járhat, hogy elmosódik a különbség a közönség által „elátkozott”, de tehetséges művész és tehetségtelen kollégája között, hiszen pozitív visszajelzésre a nagyközönség részéről egyikük sem számíthat. Nem beszélve a kortársaik által tehetségtelennek tartott, de olykor haláluk után „beérő” tehetségekről. Emellett egy újfajta írói önértékelés is megjelenik: az új író szinte szégyelli a benne lévő költőiséget, és abban találja igazi szerepét, hogy nem „csupán” író, hanem több annál, a józan polgári értékskálán tudós is.

A francia realizmusra különösen jellemző eme tudományos becsvágy, az író nem költ, hanem leír. Pl.: a századvégi *Zola* regényekben, az író szociográfusnak és pszichológusnak érzi magát, és a társadalmi összefüggéseket próbálja feltárni, melyek a lélek mozgatói is egyben. A két ún. almező („nagyüzemi, piacorientált” és az „elefántcsonttoronyba” zárkózott magas művészetet képviselő író) határvonalának a meghúzása a legnehezebb feladat. Definiálni azt, hogy ki tekinthető a mező tagjának, azaz igazi művésznek, ki bír felhatalmazással arra, hogy művésznek nevezhesse önmagát, és persze nem utolsósorban a többiekét.

6. Ki ismeri el a művész legitimitását, ki határozza meg a művész státusát a mezőben, kiket illet meg a kulturális termelők és produktumaik minősítése?

E kérdések egyértelműen a professzionalizmus kérdéskörébe tartoznak, mely szintén társadalmilag erősen meghatározott. Itt lépnek be az irodalmi mezőbe az író és közönsége között megjelenő különböző közvetítő társadalmi intézmények és társulások, mint a kiadó, (média, televízió, rádió, folyóiratok, könyvek) a kritikus (professzionális irodalomtudósok,

irodalomtörténész, irodalomelmélettel foglalkozó szakemberek, akadémikusok, irodalmi társulások), illetve az olvasó (szalonok, kávéházak, klubok, könyvtárak). Az irodalmi, művészeti mező kodifikáltsága alacsony szintű, határai átjárhatóak, a benne található pozíciók definiálásban igen nagy a szabadság, ezért a bejutás a felszentelés szabályai kötetlenebbül újrafogalmazhatóak. Ugyanakkor újratermelik a harcoló felek hitét, az elkötelezettséget a művészeti mező tételeinek fontossága, értékessége iránt. Ezáltal hozzájárulnak a mező autonómiájának fennmaradásához.

„A mező részét képező kritikusok, művészettörténészek, kiadók, műkereskedők, mecénások, gyűjtők, a művészeket „előállító” társadalmi intézmények mind-mind kiveszik a részüket a művészek alkotóerejébe vetett hit termeléséből, mert ez hozza létre a művészeti alkotásba, mint specifikus értékkel felruházott szimbolikus produktumba vetett hitet. Márpedig a műalkotás fétis jellegét társadalmilag az esztétikai hozzáértéssel és beállítódással rendelkező fogyasztó, a közönség konstituálja, talán ezért küzdöttek *Fleuber* és a többiek is egykoron” (Bourdieu 1994: 202).

Az eddigiekben a klasszikus *író-mű-befogadó* hármasát történeti szempontból vizsgáltuk meg (Jauss 1997). A következőkben a horizontális síkot, az „itt és most” világát tekintjük át:

„Az írók, mint az irodalmi élet központi szereplői interperszonális kapcsolataikat tekintve „kilépnek” az intim szférából, baráti és egyéb kapcsolataikból, irodalmi „kávéházak”-ból, törzshelyekről és minden informális közösségből azzal, hogy alkotásaikat átengedik a szakmai-kritikusi-olvasói szférának és kereskedői-pénzügyi világnak. Az íróknak ezek után kevés befolyása marad művének életére. Mindez az irodalomszociológia tárgykörébe (is) tartozik más kapcsolódó intézmények, (könyvesboltok, könyvklubok, könyvtárak) e vonatkozású tevékenységének vizsgálatával együtt” (Veres 1996: 33).

Még egy lényeges irodalomszociológiai probléma: mennyire határozza meg az irodalmat a társadalmi környezet, a társadalmi fejlődés és változás és mennyiben függ ezektől a következő hármas felosztás.

I. Az író szociológiája (az író társadalmi helyzete és eredete, társadalmi ideológiája, mely az irodalmon kívüli nyilatkozatokban és tevékenységben nyilvánul meg).

II. A művek társadalmi tartalma (társadalmi célzatok).

III. Az irodalom társadalmi hatása (a közönséggel és az irodalom tényleges társadalmi hatásával kapcsolatos problémák). E vonatkozásokat azonban csak jelezni tudom dolgozatomban.

Mivel az író a társadalom tagja, társadalmi lényként kell vizsgálnunk, azonban az intim szféra sem elhanyagolható. Ehhez a fő forrást élettrajza, illetve szociális környezet adata. Statisztikák bizonyítják, az újkori Európában az irodalom művelői leginkább

középosztálybeliek voltak, mivel az arisztokráciát a hírnév és az élvezetek utáni törekvés kötötte le, az alsóbb osztálybelieknek pedig kevés lehetőségük volt a művelődésre. Ezzel szemben azonban Angliában inkább az arisztokrácia, az értelmiségiek foglalkoztak irodalommal, Oroszországban is inkább ez a tendencia érvényesült, hiszen főleg arisztokrata származású írók voltak többségben.

De vajon mennyire határozza meg a szociális származás az író társadalmi ideológiáját és elkötelezettségét? Ezzel kapcsolatban megoszlanak a vélemények. Hangsúlyossá válik az írói attitűd, melyben a különböző irodalmi típusok jelennek meg (esszéíró, váteszköltő, író-szociográfus, szépíró-filozófus). Természetesen a professzionális író sok esetben elkötelezi magát, főtállalja kora társadalmi gondjait, problémáit, keresi azok megoldását, továbbá képviselheti a különböző társadalmi rétegek érdekeit, akár azt a réteget is, amelyből származott. Sok esetben az írói szerep átalakul küldetéssé, az író a nemzetéért tenni akaró „lángoszlop” szerepét tölti be. Másrészt gyakran előfordul, hogy mellékszerephez jut az író szociális származása, kevésbé lesz hangsúlyos írói elkötelezettségét, ideológiáját tekintve. Kétségtelen ugyanis, hogy az írók gyakran egy másik társadalmi réteg szolgálatába szegődnek, vagy szegődtek. (Ez jellemző az udvari költőkre, akik bár alacsony sorban születtek, átvették patrónusaik ízlését). Tehát az író minden kétséget kizáróan, szociális származását figyelembe véve, vagy azon túlmenően, a társadalmi változások meghatározó aktora.

Az olvasók gyakran követik a regényekben megjelenített mintákat, utánozzák a hősök, hősnők életében előforduló szerepeket, szituációkat, pl. Goethe *Werther*-je hatására az öngyilkosságot. Az irodalmi művek jelentős részét a kutatók emiatt is vizsgálják kordokumentumként.

Összegzés

Az irodalomnak megvan az a sajátos érdeme, hogy hűségesen feljegyezi az idők vonásait, s a szokásos legképszerűbb és legkifejezőbb ábrázolást nyújtja.

Sokan akár a mai olvasók közül is úgy szerzik információikat más népek kultúrájáról, hogy klasszikus francia, angol, vagy orosz regényeket olvasnak. Ha az irodalmi műveket társadalmi dokumentumokként „használjuk”, kétségkívül felfedezhetjük bennük a társadalomtörténet körvonalait. Ám nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, mely szerint az ilyen tanulmányoknak csak akkor van értelmük, ha ismerjük a tanulmányozott szerző módszerét, valamint azt, hogy ténylegesen milyen a viszony a társadalmi valóság és a művész által megjelenített kép között. Nem torzít-e bizonyos pontokon, nem lesz-e szándékosan, romantikusan túlzó, szatirikus, vagy mágikus realista. Akkor lehet igazán hasznát venni az irodalmi anyagoknak, ha megfelelően tudjuk értelmezni az ábrázolt társadalmi magatartásokat (Bókay et al. 2002). Társadalmi problémákkal kapcsolatban az irodalom korunk olvasójának szintén releváns, autentikus válaszokat nyújt. Segíthet megérteni a körülöttünk zajló szociális és mentális folyamatokat, s megoldási lehetőségeket is adhat egyes életproblémákra.

Irodalom

- Bourdieu, P. 1994. Az irodalmi mező genezise és szerkezete. *Társadalomkutatás*. 1994/1-4.
 Bókay Antal 2001. *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*. Budapest: Osiris Kiadó.

- Bókay Antal–Vilcsek Béla–Szamosi Gertrúd–Sári László (szerk.) 2002. *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. Szöveggyűjtemény.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Dieter, P.-Horkheimer, M.-Lindner, R.-Adorno, T. W.-Haug, F. W. (szerk.) 1984. *Tömegkultúra és áruesztétika.* Budapest: Művelődéskutató Intézet Kiadó.
- Escarpit, R. 1973. *Irodalomszociológia – A könyv forradalma.* Budapest: Gondolat Kiadó.
- Hankiss Elemér 1977. *Érték és társadalom.* Budapest: Magvető Kiadó.
- Heidegger, M. 1988. *A műalkotás eredete.* Budapest: Európa Kiadó.
- Jauss, R. H. 1997. *Recepcióelmélet-esztétikai tapasztalat-irodalmi hermeneutika.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Löwenthall, L. 1973. *Irodalom és társadalom.* Budapest: Gondolat Kiadó.
- Pokol Béla–Veres Ildikó (szerk.) 1994. A professzionális író. *Valóság.* 1994/10.
- Pokol Béla 1999. *Szociológiaelmélet.* Budapest: Rejtjel Kiadó.
- Price, R. 1999. *Franciaország története.* Budapest: Maecenas Kiadó.
- Roberts, M. 1992. *Európa története 1789-1914. Az ipari forradalom és a liberalizmus kora.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Spengler, O. 1994. *A nyugat alkonya I-II.* Budapest: Európa Kiadó.
- Szerb Antal 1989. *A világirodalom története.* Budapest: Magvető Kiadó.
- Veres Ildikó 1996. Az írószereptől az értékorientációs vizsgálatokig. *Valóság.* 1996/3.
- Wellek, R.–Warren, A. 2002. *Az irodalom elmélete.* Budapest: Osiris Kiadó.